

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ترجمه تفسیر المیزان سوره مبارکه ناس

سوره ناس مکی است و ۶ آیه دارد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ (۱) مَلِكِ النَّاسِ (۲) إِلَهِ النَّاسِ (۳) مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ (۴)

الَّذِي يُوسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ (۵) مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّاسِ (۶)

ترجمه آیات

به نام الله که بخشنده به همه و مهربان به خواص است.

بگو پناه می‌برم به پروردگار مردم (۱)

فرمانروای مردم (۲)

معبود مردم (۳)

از شر وسوسه‌گر نهانی (۴)

که در دل مردم وسوسه می‌کند (۵)

چه آنها که از جنس جن هستند و چه آنها که از جنس انسانند (۶)

بیان آیات

در این سوره، رسول گرامی خود را دستور می‌دهد به اینکه از شر وسواس خناس، به خدا پناه ببرد و به طوری که از روایات وارده در شان نزول آن استفاده می‌شود این سوره در مدینه نازل شده، بلکه از آن روایات بر می‌آید که این سوره و سوره قبلش هر دو با هم نازل شده‌اند.

شرحی در مورد اینکه خدای تعالی از سه جهت " رب الناس "، " ملک الناس " و " اله الناس " بودن ملجا و معاذ است:

" قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ إِلَهِ النَّاسِ "

طبع آدمی چنین است که وقتی شری به او متوجه می‌شود و جان او را تهدید می‌کند و در خود نیروی دفع آن را نمی‌بیند به کسی پناهنده می‌شود که نیروی دفع آن را دارد، تا او وی را در رفع آن شر کفایت کند و انسان در اینگونه موارد به یکی از سه پناه، پناهنده می‌شود: یا به ربی پناه می‌برد که مدبر امر او و مربی او است، و در تمامی حوائجش از کوچک و بزرگ به او رجوع می‌کند، در این هنگام هم که چنین شری متوجه او شده و بقای او را تهدید می‌کند به وی پناهنده می‌شود تا آن شر را دفع کرده بقایش را تضمین کند و از میان آن سه پناهگاه، این یکی سببی است فی نفسه تام در سببیت.

دومین پناه، کسی است که دارای سلطنت و قوتی کافی باشد، و حکمی نافذ داشته باشد، به طوری که هر کس از هر شری بدو پناهنده شود و او بتواند با اعمال قدرت و سلطنتش آن را دفع کند، نظیر پادشاهان (و امثال ایشان) این سبب هم سببی است مستقل و تام در سببیت.

در این میان سبب سومی است و آن عبارت است از الهی که معبود واقعی باشد، چون لازمه معبودیت اله و مخصوصا اگر الهی واحد و بی شریک باشد، این است که بنده خود را برای خود خالص سازد، یعنی جز او کسی را نخواند و در هیچ یک از حوائجش جز به او مراجعه ننماید، جز آنچه او اراده می‌کند اراده نکند و جز آنچه او می‌خواهد عمل نکند.

و خدای سبحان رب مردم، و ملک آنان، و اله ایشان است، هم چنان که در کلام خویش این سه صفت خود را جمع کرده فرموده: "ذِكْرُ اللَّهِ رَبِّكُمْ وَالْمَلِكِ الْإِلَهِ الْوَاحِدِ الْقَدِيمِ" و در آیه زیر به علت ربوبیت و الوهیت خود اشاره نموده می‌فرماید: "رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ الْإِلَهِ الْوَاحِدُ الْقَدِيمُ" و در این آیه‌ای که از نظرت می‌گذرد به علت مالکیت خود اشاره نموده می‌فرماید: "لَهُ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ تَرَجِعُ الْأُمُورَ" پس اگر قرار است آدمی در هنگام هجوم خطرهایی که او را تهدید می‌کند به ربی پناهنده شود، الله تعالی تنها رب آدمی است و به جز او ربی نیست، و نیز اگر قرار است آدمی در چنین مواقعی به پادشاهی نیرومند پناه ببرد، الله سبحانه، پادشاه حقیقی عالم است، چون ملک از آن او است و حکم هم حکم او است. و اگر قرار است بدین جهت به معبودی پناه ببرد، الله تعالی معبودی واقعی است و به جز او اگر معبودی باشد قلابی و ادعایی است.

و بنابراین جمله "قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ"، دستوری است به رسول خدا (ص)، به اینکه به خدا پناه ببرد، از این جهت که خدای تعالی رب همه انسانها است و آن جناب هم یکی از ایشان است، و نیز خدای تعالی ملک و اله همه انسانها است و آن جناب هم یکی از ایشان است.

از آنچه گذشت روشن شد که:

اولا: چرا در میان همه صفات خدای تعالی خصوص سه صفت: " ربوبیت " و " مالکیت " و " الوهیت " را نام برد؟ و نیز چرا این سه صفت را به این ترتیب ذکر کرد، اول ربوبیت، بعد مالکیت، و در آخر الوهیت؟ و گفتیم ربوبیت نزدیک‌ترین صفات خدا به انسان است و ولایت در آن اخص است، زیرا عنایتی که خدای تعالی در تربیت او دارد، بیش از سایر مخلوقات است. علاوه بر

این اصولاً ولایت، امری خصوصی است مانند پدر که فرزند را تحت پر و بال ولایت خود تربیت می‌کند. و ملک دورتر از ربوبیت و ولایت آن است، هم چنان که در مثل فرزندی که پدر دارد کاری به پادشاه ندارد، بلکه اگر بی سرپرست شد به اداره آن پادشاه مراجعه می‌کند، تازه باز دستش به خود شاه نمی‌رسد، و ولایت هم در این مرحله عمومی‌تر است، هم چنان که می‌بینیم پادشاه تمام ملت را زیر پر و بال خود می‌گیرد، و اله مرحله‌ای است که در آن بنده عابد دیگر در حوائجش به معبود مراجعه نمی‌کند، و کاری به ولایت خاص و عام او ندارد، چون عبادت ناشی از اخلاص درونی است، نه طبیعت مادی، به همین جهت در سوره مورد بحث نخست از ربوبیت خدای سبحان و سپس از سلطنتش سخن می‌گویند، و در آخر عالی‌ترین رابطه بین انسان و خدا یعنی رابطه بندگی را بیاد می‌آورد، می‌فرماید: "قُلْ أُوذِرِبِ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ إِلَهِ النَّاسِ".

و **ثانیا:** روشن گردید که چرا جمله‌های "رب الناس"، "ملک الناس"، "اله الناس" را متصل و بدون واو عاطفه آورد، خواست تا بفهماند هر یک از دو صفت الوهیت و سلطنت سببی مستقل در دفع شر است، پس خدای تعالی سبب مستقل دفع شر است، بدین جهت که رب است، و نیز سبب مستقل است بدین جهت که ملک است، و نیز سبب مستقل است بدین جهت که اله است، پس او از هر جهت که اراده شود سبب مستقل است، و نظیر این وجه در دو جمله "إِلَهٌ أَحَدٌ إِلَهُ الصَّمَدِ" گذشت.

و نیز با این بیان روشن گردید که چرا کلمه "ناس" سه بار تکرار شد، با اینکه می‌توانست بفرماید: "قُلْ أُوذِرِبِ النَّاسِ وَاللَّهِمْ وَمَلِكِهِمْ" چون خواست تا به این وسیله اشاره کند به اینکه این سه صفت هر یک به تنهایی ممکن است پناه پناهنده قرار گیرد، بدون اینکه پناهنده احتیاج داشته باشد به اینکه آن دو جمله دیگر را که مشتمل بر دو صفت دیگر است به زبان آورد، هم چنان که در صریح قرآن فرموده: خدای تعالی اسمایی حسنی دارد، به هر یک بخواهید می‌توانید او را بخوانید، این بود توجیهاات ما در باره آیات این سوره، ولی مفسرین در توجیه هر یک از سؤالهای بالا وجوهی ذکر کرده‌اند که دردی را دوا نمی‌کند.

"مَذْشَرُّ الْوَوَاسِ الْخَنَاسِ"

در مجمع البیان، آمده که کلمه "وسواس" به معنای حدیث نفس است، به نحوی که گویی صدایی آهسته است که بگوش می‌رسد و بنا به گفته وی کلمه "وسواس" مانند کلمه "وسوسه" مصدر خواهد بود، و دیگران آن را مصدری سماعی و بر خلاف قاعده دانسته‌اند، چون قاعده اقتضا می‌کرد "واو" اول این کلمه به کسره خوانده شود، هم چنان که حرف اول مصدر سایر افعال چهار حرفی به کسره خوانده می‌شود، مثلاً می‌گویند: "دحرج، یدحرج، دحراجا و زلزله، یزلزل زلزالا" و به هر حال ظاهر این آیه - همانطور که دیگران نیز استظهار کرده‌اند - این است که: مراد از این مصدر معنای وصفی است، که مانند جمله "زید عدل - زید عدالت است" به منظور مبالغه به صیغه مصدر تعبیر شده است. و از بعضی نقل شده که اصلاً کلمه مورد بحث را صفت دانسته‌اند، نه مصدر.

کلمه "خناس" صیغه مبالغه از مصدر "خنوس" است که به معنای اختفای بعد از ظهور است. بعضی گفته‌اند: شیطان را از این جهت خناس خوانده که به طور مداوم آدمی را وسوسه می‌کند و به محضی که انسان به یاد خدا می‌افتد پنهان می‌شود و عقب می‌رود، باز همین که انسان از یاد خدا غافل می‌شود، جلو می‌آید و به وسوسه می‌پردازد.

"الَّذِينَ يَدْعُونَ فِي صُدُورِ النَّاسِ"

این جمله صفت "وسواس خناس" است، و مراد از "صدور ناس" محل وسوسه شیطان است، چون شعور و ادراک آدمی به حسب استعمال شایع، به قلب آدمی نسبت داده می‌شود که در قفسه سینه قرار دارد، و قرآن هم در این باب فرموده: "وَلَكِنَّ تَعَمُّ الْقُلُوبِ الَّتِي فِي الصُّدُورِ".

"مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ"

این جمله بیان "وسواس خناس" است، و در آن به این معنا اشاره شده که بعضی از مردم کسانی هستند که از شدت انحراف، خود شیطانی شده و در زمره شیطانها قرار گرفته‌اند، هم چنان که قرآن در جای دیگر نیز فرموده: "خَبَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنَّةِ". و اما اینکه بعضی گفته‌اند که کلمه "ناس" هم بر جماعتی از انسانها اطلاق می‌شود و هم بر جماعتی از جن، و جمله "مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ" بیانگر این معنای اعم است. سخنی است بی دلیل که نباید بدان اعتناء نمود.

همچنین به این سخن که بعضی گفته‌اند که: کلمه "و النّاس" عطف است بر کلمه "وسواس"، و معنای عبارت این است که: پناه می‌برم به خدا از شر وسواس خناس که از طائفه جن هستند، و از شر مردم. چون این معنایی است که همه می‌دانند از فهم بدور است.

بحث روایتی؛ روایاتی در باره شان نزول سوره ناس، مراد از "وسواس خناس" و وسواس و تسویلات آن

در مجمع البیان است که ابو خدیجه از امام صادق (ع) روایت کرده که فرمود: جبرئیل نزد رسول خدا (ص) آمد در حالی که آن جناب بیمار بود، پس آن جناب را با دو سوره "قُلْ أَعُوذُ" و سوره "قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ" افسون نموده، سپس گفت: "بِسْمِ اللَّهِ اَرْتِيكَ وَاللَّهُ يَشْفِيكَ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يُؤْذِيكَ خَذَا فَلَتهَنِيكَ - مَنْ تَوَرَّأَ بِهٖ نَامَ خُودَا اَفْسُونِ مِي كُنْم، وَ خُودَا تَوَرَّأَ رَا اَزْ هَرِّ دَرْدِي كِهْ اَزَارْتِ دَهْدِ شَفَا مِي دَهْد، بَغِيرِ اَيْنِ رَا كِهْ گَوَارَايْتِ بَاد" پس رسول خدا (ص) گفت: "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ..." مؤلف: بعضی از روایاتی که در شان نزول این سوره وارد شده در بحث روایتی گذشته گذشت.

و باز در مجمع البیان است که از انس بن مالک روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: شیطان پوزه خود را بر قلب هر انسانی خواهد گذاشت، اگر انسان به یاد خدا بیفتد، او می‌گریزد و دور می‌شود، و اما اگر خدا را از یاد ببرد، دلش را می‌خورد، این است معنای وسواس خناس.

و در همان کتاب آمده که عیاشی به سند خود از أبان بن تغلب، از جعفر بن محمد (ع) روایت کرده که فرمود: رسول خدا (ص) فرموده: هیچ مؤمنی نیست مگر آنکه برای قلبش در سینه‌اش دو گوش هست، از یک گوش فرشته بر او می‌خواند و می‌دمد، و از گوش دیگرش وسواس خناس بر او می‌خواند، خدای تعالی به وسیله فرشته او را تایید می‌کند، و این همان است که فرموده: "وَأَيُّهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ - ايشان را به روحی از ناحیه خود تایید می‌کند."

و در امالی صدوق به سند خود از امام صادق (ع) روایت کرده که فرمود:

وقتی آیه "وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ" نازل شد ابلیس به بالای کوهی در مکه رفت که آن را کوه "ثویر" می‌نامند. و به بلندترین آوازش عفریت‌های خود را صدا زد، همه نزدش جمع شدند، پرسیدند ای بزرگ ما مگر چه شده که ما را نزد خود خواندی؟ گفت: این آیه نازل شده، کدامیک از شما است که اثر آن را خنثی سازد، عفریتی از شیطانها برخاست و گفت: من از این راه آن را خنثی می‌کنم. شیطان گفت: نه، این کار از تو بر نمی‌آید. عفریتی دیگر برخاست و مثل همان سخن را گفت، و مثل آن پاسخ را شنید.

وسواس خناس گفت: این کار را به من واگذار، پرسید از چه راهی آن را خنثی خواهی کرد؟ گفت: به آنان وعده می‌دهم، آرزومندشان می‌کنم تا مرتکب خطا و گناه شوند، وقتی در گناه واقع شدند، استغفار را از یادشان می‌برم. شیطان گفت: آری تو، به درد این کار می‌خوری، و او را موکل بر این ماموریت کرد، تا روز قیامت.

